

ЛННБ України ім.В.Стефаника

01179552 (U)

0-5655
ВИДАННЄ СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ

39

М. БОГДАНОВИЧ.

БІЛОРУСЬКЕ ВІДРОДЖЕННЄ.

русь

ВІДЕНЬ, 1916.

НАКЛАДОМ СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ.

З друкарні Адольфа Гольцгавзена у Відні.

сисетт 120605

12534

ЛІТОВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И 0195057
~~12534~~

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

I.

Пристаючи до характеристики й опису білоруського національного руху, вяснимо передовсім взаємини між ним і загальноєвропейським поступом. Основні риси сього останнього означили ся вже твердо та ясно, а саме: вони простують до все дальшого дроблення культур загалом і літератур зокрема. Щоб про се пересвідчити ся, досить короткого огляду ланцюга найвизначнійших і найяскравійших подій з історії європейських культур.

Вертаючи від сучасного сорокатога й багатомовного літературного життя назад, у глиб, до часів середньовічя, опинюємо ся серед доби, коли єдиним визначним знаряддем духової культури в області слова була латинська мова, і то яко міжнародня мова. Кожна чужа розумовим інтересам людина, в якім куті західної Європи вона ні жила-б тоді, конче познайомлювала ся з нею, бо се знайомство було необхідною умовою всякої освіти. Майже все, що писало ся за тої доби, писало ся по латинськи. Плоди широчезної літератури, котра так повстала, зібрано й підраховано. Вони дуже знаменні. З них видко між иншим, що не зважаючи на свою виробленість, латинська мова показала ся придатною тільки для наукових праць; що-ж-до артистичної, мистецької творчости, тут протягом цілих століть не повстали жадні справжні вартости.

Одначе сї вартости зараз же почали витворювати ся, коли письменники (з Данте на чолі) звернули ся до народніх європейських мов, — італійської, французької, німецької, англійської, еспанської, — мов грубих, необроблених,

але живих. Остаточні наслідки цього руху перед нами: єдина для всіх країн, спільна для всіх культурна література зникла, а її місце зайняли основні європейські літератури, області розповсюдження котрих і становлять границі кількох найвизначніших культур.

Та проте зазначений процес не тільки не спинився на сїм, але, нестримно розвиваючись, розширяв і поглиблював своє річище та взростає, так сказати, не в арифметичній, а в геометричній прогресії. Слідом за культурами великого розміру на історичне поле виступив цілий ряд менших: португальська, голяндська, румунська, чеська, ново-грецька, сербська, болгарська, флямандська, кельтська, фінська, естонська, литовська, лотиська, грузинська, вірменська, татарська й т. д. Сей рух, хвилі котрого доплили до наших часів, з кожним роком все взростає, міцніє й, поширюючи область свого впливу, захоплює навіть такі народности, як Чуваші, Череміси, Ескімоси й т. ин.

Рівночасно з сим відбуваєть ся инший, такийже живий процес, а саме — процес дроблення культур. Одні ріжнокладові культурні комплекси просто розлізають ся по шві, прикладом чого служить відокремлення трьох скандинавських культур, що здавна злипли ся, але не злили ся в одну цілість. Від инших відхиляють ся дрібнійші, близькі до них походженням, але всеж неоднакові з ними національно-культурні одиниці. Особливо яскраво й наглядно проявляєть ся се в області словесної творчости. В Італії повстають артистичні твори на всіх її п'ятнадцятьох мовах, від французької літератури відломлюють ся провансальська, від еспанської — катальонська, від чеської — словацька, від сербської — словінська, від польської — кашубська, від голяндської — фризська, від руської (великоруської) *) відколола ся українська й нарешті білоруська **). Отже перед нами

*) Погляд мильний. Українська та білоруська мова, як і инші славянські, вийшли з загальної праславянської групи. Р е д.

***) Нагадаємо, що Білорусини суцільною масою заселяють цілу могилівську губернію, мінську (з виїмкою мозирського повіту), північну частину город-

не чудацтво, не рідкість, не виїмковість, а глибоко життєве явище з потоку європейського поступу. Пригляньмо ся-ж уважнійше до його минувшини й сучасности.

Вибираючи та зводячи разом головніші, загально признані, а тому й безперечні історичні факти, переконуємо ся, що білоруська культура в жаднім випадку не є простим варіантом, якоюсь звичайною відміною московської культури. Навпаки, в них ми маємо перед собою два самостійні культурні комплекси, що від самого початку зростали й розвивали ся незалежно один від другого. Ріжнячи ся між собою і побутовими первоосновами і зверхніми впливами й обставинами і подіями пізнійшого історичного життя, вони, розумієть ся, прийшли до далеко неоднакових кінцевих вислідів свого розвитку.

Річ у тім, що вже наприкінці XIII віку (по авторитетному свідочтву проф. Карского) білоруська народність виступає сформована в своїх основних рисах, випереджуючи щодо того московську народність; таким способом остання не могла впливати на процес її витворення й формування. Відсутність економічних звязків між ними, географічні умови, котрими Білорусь відтинала ся від північно-східних земель, — усе се лишало ще менше місця для якогось взаємного впливу. Нарешті в сїм самім XIII віці вони розійшли ся й щодо державної приналежности, що ще гострійше відокремило їх: ціла Білорусь опинила ся в межах великого князівства литовського, а східні області згрупували ся довкола Москви. Від того часу життє сих обох народів, а так само і їх історична доля надовго тратить усяку спільність.

Щодо московського народу — хід його розвитку загальновідомий. По асиміляції кількох фінських племен і при-

ненської, східну — віленської, цілу витебську (з виїмкою її горішнього кутка), північну частину чернігівської (мєлинський, суразький, новозибківський і стародубський повіти), як також сумежні з усім сям краєм частини сувалкської, ковенської та смоленської губерній. Білоруського населення на сїм просторі нараховуєть ся 8 міліонів.

своєнню їх, приміненім до обставин побутового укладу, отже, значить, по відхиленню від споконвічного славянства він до всього того пережив ще й добу татарщини й опинив ся майже зовсім відтятий від західної Європи.

Доля Білоруси склала ся инакше. У великім князівстві литовськім вона своєю культурою переважила в історії Литви та, здобувши в ній першенство, розвивала ся далі на своїм старославянськім корінню. „Писарь земски (себто державний канцлер) маєть по-руську (по білоруськи) литерами и словы рускими вси выписы, листы и позвы писати, а не иншимъ езикомъ и словы“, — встановляло славетне реченне тодішнього закону (статуту 1588 р.), а се значило, що державне життє великого князівства литовського мусіло про-являти ся в білоруських національних формах. На білоруській мові відбував ся суд, по білоруськи писано акти й грамоти, ведено зносини з чужими державами, вкінці білоруська мова була також щоденною для великого князя і його двораків. Але зміцненне й розвиток давніх культурних основ були лишень одним боком поступу білоруської народности. Може неменше значінне мало її зближенне до західної Європи, з котрою вона з давніх давен була в живих зносинах, як завдяки географічним, так і економічним звязкам. Се зближенне треба тим більше зазначити, що саме від тої доби у витворенню білоруської культури бере участь не тільки сїра сїльська маса, але й торгове місто європейського типу, — місто, зорганізоване на основах маїдебурзького права. Воно зробило білоруську культуру барвистою, ріжносторонньою, ввело її в потік західно-європейського життя і стало таким чином передовим забором західної Європи на Сході.

Тому не диво, що в добі відродження загальний духовий підєм Заходу відбив ся й на Білоруси. Життє тут за-клекотїло; відогравала ся, чудово переплітаючи ся, палка релігійна, національна й класова боротьба; організовано брацтва, пізнійші заборолла білоруської народности; засно-вувано друкарні; закладано школи з несподівано широкою

для того часу програмою (в деяких учено пятьох мов); по-вставали вищі заклади (правнича школа імени св. Івана, полоцька академія з правами університету й т. д.). Се все дало широкий розгін друкови книжок, який щойно встиг зробити на Білоруси кілька перших кроків. Підвалини під нього положив один з кращих представників нечисленної ще тоді білоруської інтелігенції, доктор медицини й бакалавр „семи свободних наук“, Франциск Скорина, родом з славного міста Полоцька. Ще в 1517—19 рр. видав Скорина в чеській Празі „бівлію зуполную“ в перекладі на білоруську мову, а потім від 1625 р. почав „видавати“ свої „биття“ книги в самій Вільні. Він, правда, не знайшов своїх безпосередніх наслідувачів, але коли 40—50 літ пізнійше на Білоруси почав ся щойно описаний могутній рух, друкована білоруська книга сповнила в ній свою ролю. В ріжних кутках Білоруси почали працювати друкарські вартати, доставляючи церковних, полемічних, апольоґетичних, наукових і шкільних книг*. Важним доповненням „друкованої літератури була письменна література, склад котрої був ще ріжноманітнійшим. На окрему згадку заслуговують деякі артистичні твори, як напр. прегарна повість про Тристана й Ізольду, видінне Тундала, переказ про Трою, довге химерне оповідання про Олександра Македонського — Олександрія й т. ин. Одночасно з сям ішла творча праця і в інших галузях духового життя: зазначимо хочби полоцькі стінні малярки Сальватора Рози. Усе се разом підносило Білорусь на одно з передніх місць серед культурного славянства, ставлячи її далеко перед Московщиною, — тодішнім славянським глухим кутом, що подібно до галапасної рослини годувала ся духовими соками Білоруси.

Одначе слідом за описаним „золотим віком“ історії білоруської культури почала ся доба занепаду. Граничним

* Зазначимо серед них Статут Великого Князівства Литовського, виданий в 1588 р., найцінніший пам'ятник національного білоруського права, яке повстало на підставі правних основ, заложених ще в київську добу „руської“ історії.

стовпом між ними є дата скасування в державнім життю великого князівства литовського уживання білоруської мови й заміни сеї останньої на польську*. Під ту пору, себто з кінцем XVI ст. замирання білоруського національного життя зазначило ся зовсім помітно. Литовсько-руська держава, звязана в 1569 р. унією з Польщею, встигла стратити велику частину своєї самостійности. Вища й середня верства білоруської шляхти дуже швидко винародовила ся. Те-ж саме, хоча й повільнійше та не в таких гострих формах, відбувало ся й серед дрібної шляхти й міщанства. Позбавлений економічно й культурно сильних клас, пригноблений кріпацтвом, білоруський народ не тільки не міг дальше розвивати своєї культури, але не мав змоги навіть просто зберігти й попередніх здобутків. Лише основні, первісні елементи культури (себто мову, звичаї й т. ин.) заховав він у собі, а все инше, що було, так сказати, „сметанкою“, вершками його попереднього розвитку, втягла в себе польська культура й — від тої доби воно виступає під польською одією, будучи в своїй істоті білоруським.

Одною з найсумнійших прояв зазначеного зубожіння білоруської культури треба безперечно уважати повний заник друкованої книжки на білоруській мові. Та проте, не будучи вже основою культурного будівництва на Литовській Русі, ся мова все ще всюди панувала в домашнім побуті багатьох верств населення, що хилили ся до Польщі. Сим і пояснюєть ся широкий розвиток рукописної білоруської літератури на цілїм протязі XVII, XVIII, а почасті й XIX століть. Її напрям і зміст головно чисто-практичний (лічебники й т. ин.), хоча не рідкі й виїмки. Дещо піддержувало білоруську культуру уніятське доховенство, бо унія поширила ся майже виключно поміж простим народом і становила собою в краю неначєб національну білоруську церкву. Починаючи від кінця XVIII ст., уніятське доховенство виголошувало свої проповіді, видавало релігійні

* Се закріплено законом 1696 р.

пісні* й т. ин. на білоруській мові. Останньою проявою сеї діяльності його був виданий в 1837 р. білоруський катехизм; два роки пізнійше відбуло ся „возоєдиненіє“, злученнє уніятів, катехизм спалено, проповідь на білоруській мові заборонено.

Ще більше значіннє для тодішньої білоруської словесности мають гумористичні твори. Вже в XVII в. можна зазначити дотепний сатиричний лист на політичні й побутові теми, написаний ніби-то відомим ретором Мелешкою й поширений в багатьох відписах по цілій Білорусі. З тогож часу походить цілий ряд білоруських комедій, писаних професорами риторики або й самими учнями місцевих колегій. З них можна назвати напр. автора комедії „Doctor przymuszony“ (1787 р.) ксьондза Цецерского, його сучасника, проф. риторики й поезії в забільській гімназії К. Морашевского й инш. Жива білоруська мова се звичайна прикмета сього роду творів. Нарешті в половині XVII-го віку зявила ся віршована сатира на протестантського пастора, написана й видана єзуїтом. По білоруськи в ній говорить (і добре говорить) селянин Seńko Naléwayko, пробуючи визнати ся в переповненій грецькими цитатами проповіді пастора. Ся сатира** була чи не першими*** білоруськими віршами. Вона послужила початком цілого ряду гумористичних віршованих дрібниць, звичайно низької вартости, з змаганнем до тогож деколи посміяти ся не тільки на білоруській мові, але й з білоруської мови, — добре мірило культурности місцевого панства. Для взірця вкажемо на паскудне й написане поганою мовою наслідуваннє „Енеїди“ Котляревського, що вийшло зпід пера смоленського дідича Ровинського (жив на переломі XVIII й XIX століть, писав

* З них відомі збірничок „Kantyczka“, вид. 1774 р., й поодинокі віршовані невеличкі річи „Radujsia, Boży narodzie“, „Nowa radość stała“, „Caru Chryście mily“, „Kaźné ludzi“ й инші, вид. 1771, 1778 і 1792 pp.

** „Witanie na Pierwszy Wiazd z Krolewca do Kadlubka Saskiego Wilenskiego Ixa Herr. N. Lutermachra“, вид. у Вільні 1642 р.

*** Кілька рядків з Біблії Скорини, подібних до віршів, я не беру в рахубу.

також і по московськи). Нарешті перед останніми роками зазначеної доби помічаєть ся навіть радикально-демократичну течію. Про її існування свідчать напр. трагічні вірші селянського хлопчика зпід Крошина, дуже гостра „Hutorka Nobilja z Rustikusom, abo szlachcica z chlopom“, що переходять ся в (приватнім) білоруським віленським музею і т. ин. зявища. Та проте їх треба уважати вістунами нової доби, як в історії краю загалом, так і білоруської літератури зокрема.

II.

Як відомо, злучення з Росією зпочатку не викликало жадних змін у життю білоруського краю. Нівелювання його, підстригання й підгін під загальноросійську мірку помітно й ясно почали ся тільки з сороковими роками, коли скасовано Литовський Статут, знищено унію, а разом з тим заборонено й проповідь по білоруськи, заборонено (потайки) друк білоруських книжок, поконфісковано вже надруковані й т. ин. Деяку граничну межу в історії білоруського народу проводять сі останні події, а не самий факт розширення географічної карти Росії. Саме ними починав ся в життю Білоруси новий розділ, завдяки чому й ми починаємо нову частину сеї статі. Варто уваги, що й власне обличчя краю до тої доби почало значно змінити ся. Повстав віленський університет, зявила ся преса, помітно побільшив ся попит на книжку, почала витворювати ся інтелігенція. До умового життя все глибше й глибше входили демократичні ідеї, — відгук французької революції й польських повстань. Видко сі ідеї і в згаданих взірцях радикальної літератури і в промові з закликом до визволення кріпаків, виголошеній віленським предводителем дворянства Завишею на соймаку 1818 р., і в скасуванні „пригону“ в Хрептовича, Бжостовського й инш. Ся уважність до народу відбила ся, розумієть ся, й на літературі, де знайшла до тогож деяку підпору в поширенім тоді романтизмі, котрий так високо цінив народні казки, пісні й легенди. Почали друкувати білоруські етно-

графічні матеріяли (Чечот і інші); на ґрунті місцевого „патріотизму“ повстала окрема „краєва“ література, переважно польська.* Недосяжним взірцем для сих творів був „Пан Тадеуш“ Міцкевича, що вийшов далеко поза межі місцевого значіння. Предметом „краєвої“ літератури служило представлення Білоруси, білоруської природи, білоруського селянства й дрібної шляхти, їх щоденного життя та звичаїв. При описуванні всього того нерідко появлялися й взірці білоруської народньої творчости, можна було стрінути й живу білоруську мову. Діячі сього літературного напрямку, розуміють ся, писали дещо просто по білоруськи й пробували деколи пустити в друк, обходячи цензурні заборони, сю чи иншу білоруську рукопись, що вже й передтим ходила з рук до рук.

Кілька таких спроб можна знайти в першій половині 40-х років. „Маяк“, „Сѣверная Пчела“, альманах „Rocznik Literacki“ (вид. в Петербурзі групою осіб з білоруськими симпатіями), виданий за кордоном нарис Рипінського** „Biełaruś“, книга Баршевского „Schlachet Zawalnia“ й инші так чи инакше*** помістили кілька білоруських віршів, та проте зовсім незначних. Їх частина належить видатному „краєвому“ письменникови того часу, згаданому вже Баршевському.

Цінніший вклад у білоруську літературу вніс Ян Чечот. Близький приятель Міцкевича, він замолоду разом з ним брав участь у знанім тайнім товаристві „Фільоматів“; 1823 р. вислано його до Оренбурґа, де прожив 10 років, а потім він повернув на Білорусь і до самої смерти був бібліотекарем у шорсовській бібліотеці графів Хрептовичів. Щирий демократ, що гаряче любив білоруський народ, він збирав і видавав плоди народньої творчости, писав по білоруськи

* З московської літератури можна зазначити твори Фадея Булгаріна, родом з Витебщини, й инш.

** Сейже Рипінський склав дидактичну поемку „Niaczyścik“, котру три рази видано за кордоном. Нехитра щодо замислу, вона написана незлою білоруською мовою.

*** Напр. під видом народніх і т. п.

брошури дидактичного змісту (одначе їх не друковано), а в збірнику „Piosnki wieśniacze“ 1844 р. умістив зо три десятки своїх білоруських віршів, наслідувань народніх пісень. Стиль видержаний Чечотом так удатно, що ріжні етнографи нераз передруковували сі річи яко чисто-народні.

Усі сі спроби надрукувати крадькома кілька білоруських дрібничок закінчили ся виданнем в 1846 р. пєси В. Дуніна-Марцінкевича „Sielanka“, написаної почасті по польськи, почасті по білоруськи (для цензури названої польською). Слїдом за сим невсипущість цензури взросла і в історії білоруського друкованого слова настала десятилітня прогалина. Але рукописна література, розумієть ся, розвивала ся далі, хоча її обличє значно змінило ся. Вже відумерла та її частина, що служила для щоденного практичного життя сїльської шляхти й міщанства. На перший плян висунули ся віршовані, дуже часто гумористичні твори. Їх недолужність пояснюєть ся безцільністю їх істнування: безграмотний народ не міг знати сих творів, для інтелїгенції-ж вони були не духовим хлїбом, а лише простим додатком до польської чи до московської літератури. Підчеркуємо се, бо подібний стан річей тривав до самого останнього часу й полишив глибокий слїд у цілій минувшинї білоруської літератури; її лихо ховало ся в тім, що в неї не було ні читачів, ні письменників, а були лише „любителї білоруської словєсности“. Та проте, не зважаючи на всі перешкоди, зявляли ся всеж досить цікаві білоруські твори. Зазначимо з рукописей 40-х років дотепну жартовливу поему „Тарась на Парнасе“, що містила в собі між иншим кпини з Ірєча й Булгаріна. Написана жваво, доброю білоруською мовою й бездоганим віршем, вона придбала собі з часом широку популарність і її видавано кільканадцять разів. Ще більше цікавого знаходимо ми на переломі 60-х рр. під час доби „великих реформ“. За 10 років життє на Білоруси дуже розвинуло ся, здемократизувало ся, що не могло не відбити ся на білоруській літературі. Ся остання росла, розвивала ся, а доба громадянсько-суспільного підне-

сення була порою піднесення і для неї. Як тільки почалися полєкші, спричинені невдачами кримської війни, вона зараз же виступила наперед зі згаданим вже М. Марцїнкевичем на чолї.

Родив ся Марцїнкевич 1808 р. в родинї дрібного орандаря. Дитячі роки провів у ріднім краю, в бобруйськїм повітї, минської губ. Потїм, скїнчивши середню школу в Бобруйську, деякий час учив ся у віленській василїянській колегїї й петербурзькїм унїверситетї. По виходї з останнього довго служив по рїзних минських канцелярїях, доки в 1858 р. не покинув служби й не осїв у купленїм ще передтим маєтку Мюцинцї (під Минськом), де й вмер 1885 р.

До першого твору Марцїнкевича, до пєси „Sielanka“, славетний Моношко написав музику, а в 1852, 1853 і 1855 рр. сю пєсу з великим успїхом виставляли в Минську, що знову промостило білоруськїй мовї шлях з села до міста. Слїдом за сим виходить з друку цїлий ряд білоруських поєм Марцїнкевича*, що перериваєть ся 1859 р., бо цензурний нагляд став тодї вже гострїйшим і переложенї Марцїнкевичем перші двї пїснї „Пана Тадеуша“ сконфісковано по виходї з друкарнї. Відтодї він уже нічого не друкував, хоча й писав ще далї: нам відомї його вїрш „Весна голод перэпала“ й чотири комедїї.

Будучи важким і тяжким письменником, звертаючи свою увагу виключно на епос, Марцїнкевич писав негарним і негладким вїршом, скрізь відхиляючи ся від вимог білоруської ритміки (вплив польських взірцїв). Можна навіть сумнівати ся, чи був він загалом поетом. Знаменно напр., що велику частину свого життя він провів на селї, але зовсїм не відчував природи й не лишив нїодної її картинки, хоча й описував виключно сїльський побут. Та проте йому не можна відмовити знаття білоруського села й деякого

* „Нарон“ (1855 р.), „Wieczernice“ (1855 р.), „Kupała“ (1856 р. в книзї „Ciekawijs? — przeczytaj!“), „Ščerouskije darynki“ й „Wiersz Nauma Pryhaworki“ (1857 р. в книзї „Dudarz bialoruski“), „Pan Tadeusz“ (1859 р.), двї перші пїснї. Тепер усе знову видано.

хисту представлення, а іноді й жвавості в писанню. Найповнійше виявилися ці прикмети в першій пісні поеми „Нарон“, котра й досі не втратила деякої цікавості. Однак заслуги Марцінкевича для білоруської літератури лежать не в області артистичних вартостей, а в області чисто-історичній. Вони лежать у тім демократизмі, який повівав з сентиментально-народницьких поем Марцінкевича, в тій гуманізаторській тенденції, котра виразно пробивається з їх кожного рядка й була в свій час зовсім незайвою. Зазначимо нарешті, що, багато пишучи й багато друкуючи, він викликав довколо своїх творів балачки й полеміку, нагадував про існування білоруської мови й початків білоруської літератури, порушував питання можливості їх дальшого розвитку. Тому не диво, що він став осередком білоруського письменницького кружка, який складався з осіб з далеко видатнішим талантом і хистом.

З них передовсім треба згадати дуже талановитого „краєвого“ поета Володислава Сирокомлю (Кондратовича), дуже популярного і в Росії. Хоч відомий виключно з своїх польських творів, однак він писав багато і по білоруськи*, але не міг задокументувати в друку цього останнього боку своєї творчості (з виїмкою революційного вірша „Заходзіць сонцэ“). Всі його білоруські рукописи й дотепер чекають на свого видавця. Киркор зазначав, що пісні Сирокомлі співаються тепер на Білорусі разом з народними. Чимало білоруських віршів лишив і талановитий наступник Сирокомлі, польський поет Вінцук Коротинський, однак й з них надруковано тільки один. Ще більше писав по білоруськи Артем Верига-Даревський, ніде не друкуючи своїх річей. З його видатніших творів знані переклад „Конрада Валенрода“ Міцкевича, поема „Братом Літвіном“, гумористичні повісті „Поворот Михалка“, „Быхоу“, „Гуторка з плендроукі на зямлі Латышской“ і т. д. Сучасники цінили їх дуже високо. Зазначимо далі, що згаданий вже нами відомий місце-

* Напр. лібретто для опери знаного музики Лопатинського й інше.

вий вчений А. Киркор писав популярні білоруські брошури для народу, але не мав змоги їх надрукувати. Так само майже не друкували, хоча й писали на білоруській мові, поети Ялеш Франціш Вуль, Н. Короткевич, Юліян Лясковський, Якуб Т-ки, Юліян Мрочек і багато інших. Не вдаючи ся в подрібну оцінку їх творчости, всеж піднесемо, що від часів сорокових років білоруське письменство багато пішло наперід. Його круговид безперечно розширив ся. Житте білоруського села, скромні сільські краєвиди, прості людські почуття й переживання, немудрий жарт, — усе се знайшло собі місце на його сторінках. Звичайними також стали демократичні й національно-білоруські тенденції, що досягали иноді особливої яскравости й гостроти. Нарешті відбула еволюцію, розвинула ся сама форма творів, хоча відсутність у білоруських письменників вартісних взірців давала себе дуже в знаки.

Користали під сю добу з білоруської мови й для чисто-практичних цілей. В 1862 р. (у Варшаві) видано „Elementarz dla dobrych dzieciok katolikoŭ“, що став підручником для приватних сільських шкіл. Зявили ся й білоруські видання, що походили з правительственних кругів*. Польські повстанці 1863 р. з свого боку випустили ряд видань на білоруській мові; напр. „Мужыцкая прауда“, „Гуторка стараго дзеда“, „Перэдьсмертныи разгаворь пустэльника Петра“ й т. д. К. Каціновський видавав у Білостоці навіть білоруську (віршовану) газетку „Hutorka“, підписуючи ся псевдонімом „Ясько, гаспадар спад Вільні“. Тоді то повстало зацікавлення Білорусами й серед московського громадянства. „Ми винні перед вами... Ми, російське громадянство, ніби-то забули про істнуванне Білоруси“, — писав славянофільський „День“ і планував видання газети на білоруській мові. Одначе газета не

* „Разказы на бѣлорусскомъ нарѣчїи“ (1863 р.), вид. віленської наукової округи. „Басѣда стараго вольника зъ новыми пра ихнае дзѣло“, Могилів, 1861 р., видано на розпорядок губернатора. Книжка розяснює скасування кріпацтва. На сюж тему написані два величезні вірші Блуса в „Могил. Губ. Вѣдомостяхъ“, 1861 р.

з'явила ся, а правительство офіційно заборонило білоруські театральні представлення й білоруські книжки, з виїмкою етнографічних. Наслідком того білоруську літературу знову придушено, знову засуджено на животінне в рукописах. І такий стан тривав цілих 15 років.*

За сей час Білорусь відбула велику еволюцію. В ній з'явилось нове покоління інтелігенції, що виростало під знаком народництва, знайомило ся з соціалізмом і иноді знову проявляло початки білоруської національної самосвідомости. Сильно розвинула ся білоруська етнографія. З'явив ся ряд збірників народньої творчости, упорядкованих Гільфердінгом, Дмитріввим, Безсоновим, Шейном, Дембовецьким, Романовим і т. д. Видано білоруський словарь Ів. Носовича, що містив у собі 30 тисяч слів. Зростало й білоруське рукописне красне письменство; багато попередніх письменників працювало далі, до них пристав ряд нових, напр. „Хвэлька изъ Рукшэницъ“ (Фелікс Тончевский), Витебчанин, з численних віршів котрого кращими уважають ся „Господыня“, „Саусім на тое, што было“, „Вечерынка“ й т. д.; Ольгерд Обухович, що жив у Слуцьку й лишив крім багатьох власних віршів переклади з Міцкевича, Сирокомлі, Лермонтова; Апанас Кисель, Могилівець, що писав прозою й віршом; Ян Шемет-Полочанський; Єгалковський й інші; в соціалістичнім дусі писав (в початку 90-х років) Адам Гуринович.

З кінцем 80 рр. білоруські твори стали знову появляти ся на сторінках місцевих газет і „Календаря Сѣверо-Западнаго Края“, а навіть окремими книжками. Передруковано напр. „Гапона“ Марцінкевича; вийшов ряд накладів „Тараса на Парнасе“ й т. д. З друкованих за той час нових творів зазначимо жартовливу поему Шункевича „Сьцяпанъ и Тацяна“, особливо-ж вірші Янки Лучини (Ів. Не-

* Протягом їх з'явили ся в друку лише квіжечки „Про багацтво да бѣдносьць“ (Женева, 1881, переклад з української мови), „Pan Tadeusz“, переклад А. І. ч. I, 1882 р. та декілька білоруських нарисів-сценек Гр. Кулжинського (в 70-х роках).

слуховського). Нечисленні, але старанно оброблені, вони вибивають ся своєю літературністю й безперечною талановитістю. Їх теми різнородні, у змісті проглядають народницькі й національні тенденції. Сі тенденції могли вже знайти собі відгук серед місцевої інтелігенції, особливо-ж серед народницьких кружків, білоруських студентських земляцтв і т. п. Одно з сих земляцтв (московське) переклало й видало в 1891 р. оповідання Гаршіна „Сигналь“. Коло тогож часу група Білорусинів-соціалістів почала видавати нелегальну газету „Гомон“. Тогож самого 1891 р. в Галичині вийшла книжка віршів Мацея Бурачка „Дудка белоруская“, а в 1894 р. в Познані збірничок Симона Реуки „Смык белорускі“. Обидві річі належали перу цікавого білоруського діяча Францішка Богушевича.

Родив ся він в 1840 р., вчив ся в петербурзькім університеті, був народнім учителем на Білоруси. Приймав участь у повстанню 1863 р. й був ранений. Потім скінчив юридичний факультет у Ніжині, займав ся судівничою діяльністю в різних місцях Росії, а під кінець свого життя — у Вільні. Вмер Богушевич 1898 р. Його твори, просякнуті національним і демократичним духом, не мигтять красою оброблення й закінчености, але зате визначають ся великою силою вислову. Його вірш простий і строгий; зрідка ся суворість переміняєть ся на гумор. В передмовах до своїх книжок Богушевич чи не перший виступив проповідником усестороннього національного відродження Білорусів, доказуючи, що вони є окремим самотійним народом.

В тихже девятидесятих роках виступив з рядом зрусифікованих білоруських оповідань непозбавлений таланту А. Пщелко*, а слідом за ним М. Косич (перекл. байок Крилова, оповідання „На пиресялення“ й т. п.). Одночасно з ним надрукував ряд популярних брошур А. Єльський. Були й ще деякі інші видання. Так білоруська література вступила в XX століття.

* Зібрано в книжках „Очерки и рассказы изъ жизни бѣлорусской деревни“ 1906 р., й „Очерки и рассказы изъ жизни Бѣлоруссін“, 1910 р., 2 вид.

До того часу в краю з'явився цілий ряд національних і політичних течій і організацій. Почали повставати подібні-ж і білоруські кружки. Один з них відіграв велику роль в білоруському відродженню тим, що породив помірковане „Товариство білоруської народньої освіти“ й „Білоруський Революційний Союз“, закладені в 1902—3 рр. Перше проявило себе виданням журнальців-одноденників „Калядная чытанка“ й „Великодная чытанка“. З інших проявів „культурницької“ діяльності зазначимо видання збірничка віршів Я. Лучини „Вязанка“ (для цензури названого болгарським); видання у Кракові кількох перекладних брошурок Конопніцкої, Ожешкової, Сенкевича („Wiedzma“, „Janka muzykant“ і т. д.); улагодження в Мінську, Петровщині й Карлсбергу театральних представлень (під прапором українських) і т. п. Одночасно „Білоруський Революційний Союз“, незабаром перехрещений в „Білоруську Соціалістичну Громаду“, видав за допомогою „Польської Соціалістичної Партії“ ряд брошур і відозв, напр.: „Хто праудзиви прыяцель бедного народу“, „Гуторка об тым, куды мужыцкіе грошы ідуць“, „Песни“ и пр. В такому стані білоруська література опинилася на порозі подій, які почали історію всіх народів Росії від нового відступу.

III.

1905 р. є віхою, яка зазначає точку перелому в історії білоруського відродження. Зв'язані з сим роком події викликали в народніх масах змагання визнати себе в оточуючій життю й утворили гарячковий попит на ідеологічні вартости. Писати для сього масового читача треба було передовсім просто та зрозуміло; отже сама собою повставала думка звернути ся до білоруської мови. З'явилися видання „Білоруської Соціалістичної Громади“, друкувалися по білоруськи поклики й деяких інших партій*), появилася

*) З нереволюційних видань наведемо брошури „Аб чим у нас цяпер гаманяц“, Борисів, 1906 р., 2 вид., й „Нутарка аб том, якажа мажа быць Зямля і Wola“ 1906 р., віршоване оповідання п. А. У.

й белетристика з яскравим політичним забарвленням. З сеї останньої зазначимо збірнички віршів „Скрынка белоруская“ й „Хрест на свободу“. З агітаційних брошур „Білор. Соц. Громади“ можна назвати: „Чы будзе для усих земли“, „Што такое свобода“, „Як зрабиць, каб людзям стало добра на сьвеци“, „Як мужыку паленшыць свое жицьце“ й т. п. Нарешті наприкінці 1906 р. у Вільні зявила ся перша легальна білоруська газета „Наша Доля“ яскраво радикальної заправки. На сьомім числі її закрито. Одначе тоді почав у Вільні виходити вже новий тижневник „Наша Нива“, що держав ся поміркованійшого напруму й зосередив на собі всі білоруські національні сподівання. Ще передтим група Білорусинів, що проживали в Петербурзі, заложила видавниче товариство „Загляне сонцэ і у наше ваконцэ“ та заходила ся коло видавання підручників, творів деяких нових, а також і старих білоруських письменників (Бурачка, Марцінкевича, Купали) й т. п. Ся культурна діяльність, як петербурзьких, так і віленських Білорусинів знайшла собі спочутливий відгомін і підпору. Хвиля громадянського оживлення тоді завмерла й Росія вступила до памятної ще всім пасмуги реакції. Тоді „Наша Нива“ вела невтомну просвітну працю. Ставлячи своєю метою всестороннє відродженне білоруської народньої культури й певно займаючи ясне демократичне становище, вона промостила собі шлях до найглухших закутків Білоруси, до найтемнійших верств населення. Для багатьох тисяч людей вона була першою прочитаною ними газетою, першим джерелом виложеного простою та ясною мовою знання без каззонної печатки. До білоруського селянина, що призвичаїв ся до думки, ніби він—хам, а його мова—хамська, „Наша Нива“ звернула ся в друку на сій „мові“, викликаючи в нїм тим самим пошану й до своєї мови й до себе самого, пробуджуючи в нїм почуттє самоповаги. В змученім національною боротьбою білоруськім краю „Наша Нива“ невпинно нагадувала про потребу поважати права кожного народу, цїнити всяку культуру та, зміцнюючи свої національні основи, широко користати з при-

дбань, як польської, так і московської й української культур. Се, а також і багато иншого, треба завжди мати на увазі, оцінюючи значінне скромного білоруського тижневничка, розміром в один аркуш друку.

Ось уже дев'ятий рік працює „Наша Нива“ в с'їм напрямі. Вона не раз підпадала конфіскатам, редактор її відсиджував у вязниці, читати її забороняло ся військовим, духовенству, народнім учителям, учням духовних семинарій і ще цілому рядови людей. Піддержувана правительством російська преса цькувала її, твердячи, що вона видаєть ся за польські гроші для ослаблення в краю московського становища й для приготування ґрунту до спольщення його. Органи шовіністичного польського націоналізму своєю чергою бачуть у ній утворений за казюнні гроші тонкий засіб до змосковщення Білорусинів-католиків. Але все те не зломило енергії й сил видавців „Нашої Ниви“ та не змогло здержати й спинити розвитку білоруського руху. А тепер „Наша Нива“ поширюєть ся поміж селянством, як не ширить ся ніюдин орган в цілім краю. З усіх боків надходять до неї писані невмілою рукою селянина-Білорусина дописи, вірші оповідання і статі. Її сільсько-господарський відділ, постійно поширюючи ся, викликав народження спеціального місячника „Саха“ (Минськ, третій рік видання). Для Білорусинів-католиків видаєть ся у Вільні латинкою тижневник „Bielarus“ *), для білоруської молодіжи — в Минську місячник „Лучынка“, для інтелігентних читачів — у Петербурзі літературно-публіцистичні збірники „Маладая Беларусь“ **). Вже пять років, як виходить „Беларускі календар Наше Нивы“ (в 10 000 примірників); він одержав на сільсько-господарських виставах ряд медалів і похвальних відзивів, а з боку преси, навіть чорносотенної, найвище при-

*) Його клерикальний напрям є якимсь дисонансом серед білоруського друку. Та проте „Bielarus-ови“ не чужі ні національні ні демократичні тенденції сього друку, хоча й виступають у нього в поміркованійшій формі.

***) В 1914 р. почав виходити орган білоруського студентства „Раніца“. Появили ся однодневники: в 1912 р. у Вільні „Крапіва“ (гумористичний), а наприкінці 1914 р. тамже однодневник для помочи жертвам війни.

знання й оцінку. Нарешті на жидівській мові виходить у Вільні журнал „Литва“, спеціально присвячений литовському й білоруському відродженню. Заложено цілий ряд видавництв („Загляне сонцэ і у нашэ ваконцэ“, „Наша Хата“, „Полачанін“, „Беларускае выдавецкае таварыства“ й т. д.); вони випустили вже чимало книжок, число примірників котрих сягає понад чверть міліона.

Одначе літературними продуктами білоруський рух, розумієть ся, не вичерпуєть ся. Треба зазначити напр. утворення у Вільні білоруського музикально-драматичного кружка, котрий зайняв ся розвитком білоруського театру, пісні, музики, танцю. Не обмежуючи ся виступами у Вільні, трупа кружка з великим успіхом обїздила цілу Білорусь, побувала чи не в кождім хоч трохи більшим міським або сільським осередку. Не рідкі й самостійно зорганізовані театральні представлення на місцях; вони стають все частійшими. Згадаємо нарешті про заснування наукових кружків для досліду Білоруси (Петербург, Ново-Олександрія), про збирання білоруського національного музею, про заложення власних книгарень, про підготовчу працю до сотворення білоруських (неофіціальних) шкіл і багато иншого. Завдяки всьому тому білоруська мова починає просякати до щоденного життя культурного громадянства; з неї напр. користають при торгових зносинах, при уладженню вистав, для костельної проповіді й т. п. Але головне значіння всього описаного не в сїм. Воно в народженню білоруської народньої інтелігенції, покликаної до життя подїями 1905 р. та сформованої під впливом невпинних змагань білоруських видань дати їй спромогу стати на власні ноги. Тепер вона виросла нарешті й зміцніла. Селянин з окремим духовим типом, робітник, иноді народній вчитель, — ось хто належить до її складу. Все се люде праці, а не слова, люде, які творять невіддільну частину народу й не перетяли ще пуповини між ним і собою. З другого боку се люде, для яких одна лише мова дорога, близька та зрозуміла — мова білоруська. Се люде, які не чинять над собою насильства, не стїсняють праці

свої думки, звертаючи ся до неї, а навпаки ступають тим самим на втоптану стежку, на наїзджену колію. Опираючи ся на сій інтелігенції, білоруський рух починає почувати під собою міцний ґрунт. Бо вона саме й є основним ядром читачів білоруських видань, вона-ж несе на своїх плечах більшу частину й самої письменницької праці. Щоб уявити собі, який масовий характер має ся участь народньої інтелігенції в літературі, досить довідати ся, що одна тільки „Наша Нива“ в 1910 р. помістила 666 дописей з 320 місцевостей, 69 оповідань 30 ріжних авторів, 112 віршів 24-х поетів і ряд публіцистичних статей, що належали перу 32-х осіб, не вчисляючи сил самої редакції. Пригляньмо ся-ж ближше до найвидатніших представників сеї літератури, цікавої не тільки тим, що вона йде до народу, але й тим що й походить від народу.

* * *

Досі в білоруській літературі, як се постійно буває з початку відродження народів, головну ролю все ще грає поезія. Тут передовсім звертає на себе увагу постава Я н к и К у п а л и, письменника з великими вартостями, хоча в деякій мірі й одностороннього характеру. Спершу робітник на горальні, Купала зразу-ж вибиваєть ся своєю першою книжкою віршів („Жалейка“ 1908 р.) і від того часу все приковує до себе увагу білоруського читача. Правда, необроблені, хаотичні вірші „Жалейки“ роблять вражінне скорше своїми темами завжди яскраво громадянського напрямку ніж досить слабими артистичними якостями. Одначе вже деякі місця в сій книзі змушували бачити в Купалі талановитого поета, що лише не вмів, як треба, використати свого неабиякого таланту. „Адвечная песня“ — лірична драма, що вийшла в 1910 р., — ще ясніше вказувала на талант Купали. Будучи в безперечнім ідейнім звязку з віршами „Жалейки“, вона без сумніву артистичніша від них і лишає завдяки своїй суцільности й видержаности глибший слід у душі читача. Виданий в сім самім 1910 р. збірник віршів

„Huślar“ показав ще до того, що кебета Купали здатна до розвитку, поширення круга своїх тем, удосконалення засобів своєї творчости. Одначе в повній мірі се виявило ся тільки в останній, найкращій досі книзі на шляху безупинного розвитку білоруського поета, а саме в збірнику „Шляхам жицьця“ (1913 р.). Крім того перу Купали належить драма з сільського життя „Паулінка“, написана доброю прозою, й лірична драма „Сон на кургане“; видані вони розмірно недавно.

Надзвичайна ритмічність — ось головна, всепокорююча прикмета Купали. Його буйні, рвучкі ритми захоплюють, гіпнотизують читача, не дають йому задержати ся, опам'ятувати ся, підчиняють його своїй власті. В них причина й усіх вартісних, як також і відемних прикмет його віршів; багатство римів, яскравих і повнозвучних, що звенять не тільки на кінці, але й посеред рядків; дивно звучний добір слів, сила висловів, — усе те характеристичне для поезії Купали. Але характеристична для неї й відсутність точности епітетів, ясности речень, строгої форми самих віршів щодо їх цілості, бо все се приносить ся в жертву звучности й ритмічності. Лише в останніх роках творчости Купали сі відемні сторони стали щезати і в його особі почав виступати не тільки „поет з Божої ласки“, але й вмільний майстер своєї роботи, який свідомо поширює круг своїх тем, форм і стилів, по мистецьки працює над загальною будовою твору, конструкцією строфи, комбінаціями ритмів і т. п.

Безперечним талантом володіє і Якуб Колос, бувший народній вчитель, котрий почав друкувати по білоруськи ще в 1906 р. Книжка його віршів „Песні жальби“ вийшла в 1910 р., а пізнійші твори розкидані на сторінках різних білоруських видань. Багатьома сторонами своєї творчости він нагадує Никитина. Се простий, спокійний і завжди рівний собі письменник. У нього нема нічого особливо сильного, яскравого, несподіваного, але нема й слабого, недолужного й нікчемного. Його вірш не мигтить великими вартостями, але завжди старанно продуманий і вміло оброблений. Се-

лянське життя з його тягарями, сільські краєвиди, національно-громадянські мотиви, самота вязня*), — сим і обмежується увесь кругозір його скромної поезії. Але в ній стільки любови до рідного краю, стільки щирого, тихого ліризму, що стає вповні зрозумілою популярність Колоса серед білоруських читачів.

В оглядах білоруської літератури до імен сих двох поетів додають звичайно й моє. Частина моїх віршів склала з себе виданий в 1913 р. збірник „Вянок“. Розуміється, з мого боку тут може мати місце лише характеристика, а не оцінка їх. Отже зазначу, що моя творчість прямувала головним чином до розширення круга тем і форм білоруської поезії.

З інших білоруських поетів починає виробляти ся в самостійну поставу Алесь Гарун (селянин, столяр), який знайшов свої окремі ритми й час від часу тішить нас прегарною оригінальністю свого вірша**). Яскраво індивідуальне обличчя мають нечисленні твори К. Каганця (лісника), від котрих повіває поганською Русю. Досить своєрідні й гарні, але рідко зявляють ся в друку вірші Цьотки (М. Крапчука), під багатьома оглядами близькі до народньої творчости. На темах кохання зосередила свою увагу й пише не дуже яскраві, але доладні вірші („Кургомная Кветка“) К. Буйло. В гумористичнім напрямі працює А. Павлович (збірник „Снапок“, 1910 р.). Згадаємо ще Будзику, робітника-лимаря І. Гартного, селян Гурло Ф. Чернишевича, Л. Лобика й Янука Д., народніх учителів К. Арла й Я. Журбу й т. д. Уважний читач знайде багато цікавого в їх не завжди вмілій, але завжди щирій поезії, теми котрої диктує їм їх сучасне життя.

* * *

Переходячи до белетристів-прозаїків, спинимо ся передовсім на Я д в и г и н і Ш. Син дрібного дідича, він ще при

*) Колос перебув три роки у вязниці за участь у „Білоруським союзі вчителів“.

**) За останній час виступає наперед п. Ясакор — поет з виразним і сильним, але трохи риторичним віршом.

кінці 80-их рр. приймав участь у білоруській русії, будучи студентом московського університету. Виключений звідти за участь у студентській русії, він повернувся до рідного краю й почав писати по білоруськи (комедія „Злодзей“, оповідання „У судзе“ й т. п.). Коли білоруський друк зміцнів, письменницька діяльність Ядвигина Ш. розвинулася ширше й він швидко придбав собі популярність серед білоруських читачів. Його твори зібрані в книжках „Дзед Завала“ (поема, 1909 р.), „Бярозка“ (збірник оповідань, 1912 р.), „Васількі“ (збірник оповідань, 1914 р.).

В творчості Ядвигина Ш. переважають невеличкі оповідання бачного складу, які містять у собі звичайно просте або упрощене розв'язання якогось практично-життєвого питання. Отже тому Ядвигин Ш. широко користується алегорією й залюбки звертається при виборі осіб своїх оповідань до царства звірят. Але він так знає і любить сей світ, так уміло й дотепно підбирає риси для характеристики своїх героїв, що всі його звірі й птахи стають зовсім індивідуальними, окремими постатями. Щирий гумор і вартісні боки завжди живої й барвистої мови роблять ще кращими оповідання Ядвигина Ш. Зрештою у нього є кілька дрібниць і патетичного характеру, які вказують на новий бік таланту цього своєрідного письменника.

Ще сильніше виступив патетичний елемент у творах Власта. Селянин-самоук, з раннього дитячого віку змушений вести тяжку боротьбу за шматок хліба, він зумів здобути ріжносторонню освіту й розвинути своє тонке почуття краси. Як се з першого погляду ні дивно, Власт почав з творів, написаних у дусі польського модернізму. Та проте чужі, сторонні впливи незабаром щезли й талант Власта виявив своє справжнє обличчя. Він не плодовитий, але нечисленні його оповідання завжди повні глибокого та зворушливого почуття, тривожної й визначної думки, завжди визначалися рідкою ріжнотонантністю тем і стилів.

Т. Гушча малює у своїх картинах щоденне життя білоруського села. Неглибокі по замислу, вони визначаються

вірністю й природністю малюнку, жвавістю діяльогу, який леть ся завжди легко та свобідно. Т. Гушча вміє знайти, як зворушні та просякнуті чуттєм, так і забарвлені гумо́ром слова. Частина його оповідань зібрана в книжечках „Т. Гушча. Апаведанья“ (1912 р.), „Прапау чэлавек“, „Ньюману дар“, „Тоустае палена“ й „Родные зьявы“ (всі в 1914 р.).

Своєрідними є оповідання З. Бядули, що почасти увійшли в збірник „Z. Biadula. Abrazki“ (1913 р.). З понурим гумором малює він невеселе білоруське життя та пробує втікти від нього у фантастичний, казковий світ. Саме яко фантаст З. Бядула й цікавий. Повні глибокого, потрясаючого почуття та справжнього символізму оповідання С. Полуяна, що передвчасно помер 8 квітня 1910. Ліричним піднесенням визначають ся й нечисленні невеличкі річи П. Простого („Якім Бяздольна“, 1914 р.), написані сильною, розхвилюваною мовою, яка наближаєть ся своїм ритмом до віршів. Бойко й живо написані просякнуті невигадливым гумором оповідання Галубка. З решти белетристів можна назвати Н. Новича, Льосика, Живіцію й інших. Нарешті в області публіцистики й критики, а иноді й наукової праці багато зробили ініціатор і керманич „Наш-ої Ниви“ А. Новина, місцевий економіст А. Власов, згаданий вже нами Власт (книга „Гісторыя Беларусі“ й ряд статей), Ів. Луцкевич, критик і бібліограф Р. Земкевич, А. Бульба, С. Полуян, І. Маньковский, Ю. Верэпчача, Л. Гмырак, Максим Білорус, інакше Максим Гарэцкый (Рунь“, 1814) і багато інших. Характеристика кожного з них трудна річ, але не згадати про них не можна. Аджеж саме завдяки їх непохитности й саможертві білоруський рух, який найшов собі тепер міцну підпору в широких кадрах народньої інтелігенції, видержав увесь тягар перших років свого істнування, придбав своє нинішнє ідейне обличє й невеликими, але глибокими, нестертими буквами вирізав своє імя на таблицях світового поступу.

В додатку до праці д. М. Богдановича про національно-культурне відродження Білорусинів подаємо тут два документи з пізнішого воєнного часу, виразно політичного змісту. Є се відозви політичної організації Білорусинів, Литовців і інших народів, що живуть на Білоруси й Литві, в яких виставляєть ся домагання утворення з Білоруси й Литви окремого, самостійного литовського князівства. Сі відозви дають поняття про політичні прямування Білорусинів у часі війни й, хоч не вяжуть ся безпосередньо з темою праці д. Богдановича, але не будуть і зайвими при ній, бо лучать минуле з найсвіжішим сучасним, хоч і без освітлення сього останнього політичного факту, який в однаковій мірі відносить ся до Литви й Білоруси. Ред.

Конфедерація Великого Литовського Князівства.

Тимчасова Рада Конфедерації Великого Литовського Князівства видала по литовськи, білоруськи, польськи й жидівськи „Універсал Конфедерації Великого Литовського Князівства“ отсього змісту:

Дня 19 грудня 1915 р. члени литовських, білоруських, польських і жидівських організацій приступили до Конфедерації Великого Литовського Князівства, змагаючи спільними силами до того, щоб литовські й білоруські землі, котрі здавна належали до великого литовського князівства, а тепер зайняті німецькими військами, становили при нових історичних умовах нероздільну цілість на основі незалежності Литви й Білоруси як одноцільної держави, застерігаючи всім націям у її межах усі права.

В сій цілі конфедерати звертають ся до всіх націй, до всіх станів, до всіх організацій, які існують, і до всіх громадян краю та закликають, аби з уваги на вагу великої істо-

ричної хвилі забули на взаїмні кривди, сварки й недовіря, а для добра спільного рідного краю прилучили ся до Конфедерації Великого Литовського Князівства.

До „Громадян“ видала „Рада Конфедерації Великого Литовського Князівства“ такий поклик:

Оповіднена 19 грудня 1915 р. Тимчасовою Радою Конфедерація Великого Литовського Князівства має на цілі, як се зазначено в її Універсалі, добути визволення Литви й Білоруси яко державної одиниці.

Простуючи до сеї цілі, Конфедерація опираєть ся на таких основах:

Перше всього Конфедерація уважає, що всі надії на Росію не тільки пусті, але й шкідливі. Більше ніж столітнє наше спільне життє з Росією показало найкраще, що хоче зробити ся держава з нами. Через увесь час спільного з нами життєя вона пляново й систематично змагала до того, щоб затерти всі окремішности нашої самостійности. І історія останніх стодвадцятьох літ уся заповнена нашою безупинною тяжкою боротьбою за своє існування з правною російською державою.

На дорозі до нашого визволення ми стрічаємо ворогів не тільки в чиновницькій російській державности, але й у більшій часті російського громадянства, котре через свої партії, не рахуючи деяких невеликих лівих груп, завжди виступало проти нашого руху й волі. З сеї причини ми не маємо сумнівів і щодо російського лібералізму, котрий змагає до того, щоб у свої руки забрати власть по царських чиновниках.

До якого ступня централістичного засліплення дійшла ся часть російського громадянства, що має керму в руках, можуть свідчити хочби голоси російської преси, яка навіть тепер, коли нас уже нарешті освободили від ярма царської опіки, не забуває зазначувати при кожній нагоді, що буцім-то наш край є і далі повинен лишити ся російським — „широ російським навіки“.

Сіти інтриг, розставлених заграницею та в нашім краю в останніх часах досить охочою та спритною рукою наймитів

російського царату, не повинні обманути нас або приспати нашу чуйність.

Наші сподівання на сповнення бажання волі нашого краю звернені тепер у другий бік: до союзу середньо-європейських держав. Ми віримо, що по побіді середньо-європейських держав бувші західні провінції Росії, а перше всього землі польські, литовсько-білоруські й надбалтійські, мусітимуть відпасти від Росії й утворити державні одиниці в сій чи иншій комбінації з середньо-європейськими державами, а притім узято-б під розвагу еманципаційні домагання тих земель і запевнено-б самостійний розвиток їх соціально-культурного та політичного життя.

Така можливість корисна не тільки для тих країв, але корисна й для середньо-європейських держав. Без сумніву для сих останніх важне не тільки те, щоб Росію ослаблено, але й те, щоб відділити ся від неї муром, котрий боронив би їх від напору з сходу. Розумієть ся само собою, що більше-менше далекоюгла політика, якої можемо сподівати ся від середньо-європейських держав, вимагатиме, щоб краї, які будуть творити такий мур, не тільки тяжіли до середньої Європи з верхніх і минутих причин, але й були зацікавлені такою лучністю з внутрішніх, постійних причин.

Не думаємо, щоб тепер уже була пора пророкувати конкретні форми будучого укладу відносин середньо-європейських держав, поки оруже воюючих не сказало свого останнього рішучого слова. Все-ж-таки здаєть ся нам, що вже пора, щоб заінтересовані сторони, а між ними й наш край, висловили публично свою волю та свої справедливі домагання.

По мысли того Конфедерація Великого Литовського Князівства домагаєть ся:

1. щоб литовсько-білоруські землі творили при новім укладі незалежну державну одиницю з соймом у Вільні, вибираним на основі загальних, рівних, безпосередніх і тайних виборів, з забезпеченням повних прав усім націям, які живуть на названих землях;

2. щоб у межах названих земель були принаймні землі,

зайняті тепер німецькими військами, отже ковенська й віленська губернії, білоруські й литовські частини городненської й сувальської губернії, литовські частини курляндської губернії та частини мінської губернії, які зв'язані з віленським осередком, — і щоб усі ті землі творили одну неподільну цілість;

3. аби форми внутрішнього ладу й основної конституції будучої вільної литовсько-білоруської державної одиниці не накинено нам згори, але щоб її уложив і затвердив установчий сойм у Вільні, вибраний загальним, рівним, безпосереднім і тайним поданням голосів.

Отсі наші основні домагання, які висловлював наш край у сій або иншій формі через свідомі громадські організації, в залежності від умов хвилі, відповідають усім справедливим вимогам, як ширших кругів нашого громадянства, так і окремих народів нашого краю.

Громадяне!

Хвиля, яка рішить про долю нашого краю, нашого спільного рідного краю, зближається швидкими ступнями. Будучина й добробут краю залежатимуть у значній мірі від того, яке становище зайемо. Будьмо-ж розумними й далекосяглими, не піддаваймося тільки почуванню, яке часто нас обманює, але розважаймо над нашою долею, долею цілих будучих поколінь холодним розумом, сягаючи далеко перед себе.

Єднаймося довкруги спільного гасла, бо тільки в єдності сила. Киньмо сварки та спори, від яких терпить увесь край. Подумаймо разом і щиро над долею сього краю, бо-ж усі ми, крім жмінки зайд, сини нашої землі — нашої Литви й Білоруси.

Не ждімо на те тільки, що хтось за нас зробить, не обманюймо себе, а візьмім свою долю в свої руки: тривким буде тільки те, що ми своїми спільними силами відвоюємо, здобудемо й удержимо.

Стіймо громадою, міцно, твердо та в згоді, без різниці станів, нації й віри, при прапорі нашого вільного рідного краю — Литви й Білоруси.

Лютий, 1916 р.

Найдешевша українська книжка в часі війни

вартість саме п'ятьдодом

Союза визволення України:

Др. Льонгін Цегельський:

Русь-Україна а Московщина-Россія.

Друге, перероблене видання.

Книжка обіймає 128 стор. друку й має карту України,
а коштує лише 80 сот.

В кожного Українця-воєнка, в кожного інтелігента (інтелігентки), що береть ся за ширенне української національної свідомости серед мас, у кожній читальні, в кожного ученика (учениці) повинна знайти ся в руках отся книжка, як не для його власного ужитку, то для поширення свідомости історично-політичної, економічної та мовної окремішности української нації від московської.

Давайте з хати до хати, з рук до рук.

ВІСТНИК СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ

Орган Союза визволення України.

Виходить у Відні раз на тиждень.

Одинокий український тижневник всеукраїнського, самостійницького й безпартійного напрямку.

Передплата: річно 15 кор., піврічно 8 кор., чвертьрічно 4 кор. 50 сот.

Редакція: **Wien, VIII., Josefstädterstraße 79**

II. Stiege, Tür 19. — Адміністрація: Tür 6. — Tel. 13430.

Чек. конто: 107.090.

Купуйте дешеві й загально-доступні видання
Союза визволення України:

	К. с.
Т. Шевченко. Кобзарь. 2-ий випуск	Бр. 1—в опр. 1'50
Проф. М. Грушевський. Як жив український народ. Коротка історія України. З малюнками і картою України . . .	—'50
Сім Пісень. Гостинець для українських воєнів. З нотами . . .	—'20
Др. М. Лозинський. Галичина в життю України	—'60
Українські колядки	—'20
М. Возняк. Наша рідна мова. З 18 портретами	—'20
Проф. І. Шишманов. Роля України в болгарськїм відродженню (Вплив Шевченка на болг. поетів передвизвольної доби) . . .	—'20
Проф. С. Томашівський. Церковний бік української справи . . .	—'30
О. Кириленко. Українці в Америці	—'50
Др. І. Крип'якевич. Українське військо. Короткий історичний нарис. З малюнками	—'40
Др. Л. Цегельський. Русь-Україна і Московщина-Росія	—'80
Др. Осип Назарук. Саїдами Українських Січових Стрільців. З малюнками	Брошур. 3'50, в оправі 4'50
Prof. M. Hruschewskyj. Die ukrainische Frage in historischer Entwicklung (Укр. справа в історичнїм розвитку) . . .	—'50
G. Cleinow. Das Problem der Ukraina. Українська проблема. (Про умови самостійної української держави)	—'20
H. Boczkowski. Ukrajina a ukrajinská otázka. (Україна й українське питання). По чеськї. З картою України . . .	1'—
V. Štoma-Đovski. Ukrajina i Ukrajinci (по хорватськї)	1'—
О. Скоропис-Йолтуховський. Значінне самостійної України для європейської рівноваги	—'20
Пам'яті Івана Франка. Опис життя, діяльності й похорону. Зладив М. Возняк. З малюнками	1'—
Вол. Дорошенко. Українство в Росії. Найновіші часи. З численними портретами	1'20
На Переломі. Календарь на рр. 1916 і 1917 і пам'яткова книжка. З численними портретами і малюнками	2'—
Б. Заклинський. Що треба знати кождому Українцеві. З малюнками і картою України. Вид. 3-є	—'30
Іп. Бочковський. Фінляндія та фінляндське питання	1'20
Др. Е. Левицький. Листи з Німеччини	—'80
Вол. Гнатюк. Національне відродження австро-угорських Українців (1772—1880 рр.)	—'80
Вол. Гнатюк. Українська народна словесність. (В справі записів укр. етнографічного матеріалу)	1'—
Наша пісня. Співанки. 10 найпопулярніших укр. пісень і гимнів з нотами	—'30
М. Богданович. Білоруське відродження	—'40
На складі можна дістати також брошуру др. Л. Цегельського: Die großen politischen Aufgaben des Krieges im Osten und die ukrainische Frage. З картою	1'50
В. Винниченко. На пристані та инше	—'40

Набувати можна отсі всі книжки в Адміністрації видань Союза визволення України. Wien, VIII., Josefstädterstr. 79.

На жаданне висплать ся поштовий чек ч. 107.090.

B 5.655